

ანა ფუტკარაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ფილოლოგიის სადოქტორო პროგრამა, II კურსი
Anuki.futkaradze@gmail.com

წყევლა ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობებში

Ana Futkaradze

Batumi Shota Rustaveli State University,
PhD Program in Philology
Anuki.futkaradze@gmail.com

Curse in the Stories of Egnate Ninoshvili

აბსტრაქტი: ნაშრომში შესწავლილია ეგნატე ნინოშვილის (1859-1894) მოთხრობებიდან ამოკრებილი წყევლის ნიმუშები, გაანალიზებულია მათი წარმოთქმის მოტივი და ამ მოტივზე აგებულ პერსონაჟთა სახე-ტიპები. მწერალი მრავლად გვთავაზობს წყევლა-კრულვის ტექსტებს, რომლებიც მწერალმა დიდებულად გამოიყენა პერსონაჟთა პორტრეტებისა თუ სოციალური დასახასიათებლად, ამდენად, წყევლათა ტექსტებს ეგნატე ნინოშვილის პერსონაჟთა ყოველდღიურობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს.

კვლევის მიზანია, განისაზღვროს წყევლა-კრულვის შინაარსობრივი დატვირთვა, მისი გავლენა პერსონაჟებზე და ქვეტექსტების ანალიზის საფუძველზე წარმოჩნდეს მანყევართა ფსიქოლოგიური პორტრეტები, გამოიკვეთოს ამ ტიპის რწმენის ფუნქცია მოთხრობათა იდეის განხორციელების პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: წყევლა, სოციალური, მსოფლმხედველობა, ფსიქოლოგიური პორტრეტები.

Abstract: The paper examines examples of curses extracted from the short stories of Egnate Ninoshvili (1859–1894), analyzing the motives underlying their utterance and the character types constructed around these motives. The author presents a wide range of curse expressions, which he skillfully employs to characterize both his protagonists and the society they inhabit. Consequently, the language of cursing occupies a significant place in the everyday lives of Ninoshvili's characters.

The aim of the study is to determine the semantic significance of curses, to examine their impact on the characters, and—based on the analysis of subtexts—to reveal the psychological portraits of those who utter them. The research also seeks to elucidate the function of such beliefs in the realization of the thematic and ideological framework of the stories.

Keywords: curse, society, worldview, psychological portraits.

„წყევლა, იგივე დარისხვა, დაკრულვა, შეჩვენება ზეპირსიტყვიერების უძველესი ჟანრია. იგი სიტყვის მაგიური ძალის რწმენაზე აგებული ფორმულაა და მავნე ქმედების აღსაკვეთად, მტრისა და მოშურნის შესაჩვენებლად, ბოროტების დასათრგუნავად და ჯადოქრობის გასაუვნებლად ითქმის“ (შიოშვილი, 2006:3). აღსანიშნავია მისი ფუნქცია და მნიშვნელობა ადამიანთა ყოველდღიურობაში. ანიმისტური მსოფლმხედველობის მექანე ჩვენს წინაპრებს სწამდათ, რომ სამყაროში არსებობდა როგორც კეთილი, ასევე, ბოროტი სულები; კეთილ სულებს ეთაყვანებოდნენ, ხოლო ავს _ სწყევლიდნენ, ვინაიდან სჯეროდათ, რომ ამ გზით მათ მოიგერიებდნენ. როგორც პროფესორი თინა შიოშვილი აღნიშნავს, წყევლას პროფილაქტიკური მაგიის დანიშნულება აქვს და

აღამიანის თვითდამკვიდრების ხანიერი გზის ერთ-ერთი აუცილებელი ატრიბუტია. ამდენად, მისი კვლევა, პიროვნებათა მსოფლმხედველობის გამორკვევის თვალსაზრისით, მეტად საინტერესო პროცესია.

იოანე მახარებელი სიტყვას უწოდებს თავად მაცხოვარს, ამდენად, ის უდიდესი მოვლენა და საუნჯეა, რომელსაც მოფრთხილება და მოზომვა სჭირდება. საინტერესოა, რომ ერი, რომელიც თავის ენას, იოანე ზოსიმეს თანახმად, ლაზარეს ენას უწოდებს, თავის ენაში აქსოვს ავი შინაარსის ტექსტებს – ეს ერთგვარი პარადოქსია, მაგრამ ენა ხომ ერის თვითშეგნების ამსახველი შეუცვლელი მოვლენაა. ცხადია, მისი მეშვეობით ჩვენი წინაპრების მსოფლმხედველობის გაანალიზება-შეფასება შეგვიძლია.

იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელი თავის ქადაგებაში წყევლასთან დაკავშირებით აღნიშნავს: „წყევა არს ბოროტი თავად, მას არამც თუ შესწევს ძალა ბოროტის დასათრგუნავად“ (ქადაგებანი, 1913:123).

წყევლა, როგორც დალოცვის საწინააღმდეგო ქმედება, ბიბლიაშიც მრავლად გვხვდება – მას შემდეგ, რაც ადამი აკრძალული ხის ნაყოფს იხმევს, უფალი სწყევლის მას:

„ადამს უთხრა: – რაკი შენს დედაკაცს დაუჯერე და შეჯამე ხის ნაყოფი, რომელიც აკრძალული მქონდა შენთვის, მიწა დაიწყევლოს შენ გამო: ტანჯვით მიიღებდე მისგან საზრდოს მთელი სიცოცხლე“ (დაბ., 3:17). ასევე, უფლის წყევლაა ძმის მკვლელ კაენზეც: „– ამიერიდან დაწყევლილი ხარ მიწისაგან, რომელმაც გახსნა პირი, რათა მიეღო შენი ძმის სისხლი შენი ხელიდან. დაამუშავე მიწას, მაგრამ აღარ მოგცემს იგი თავის ძალას; დევნილი და მიუსათვარი შეიქნები ამ ქვეყანაზე“ (დაბ., 4:11-12). აღსანიშნავია, რომ უფლის წყევლა წინასწარმეტყველური ფუნქციის მქონეა. ის, როგორც ყოვლისმცოდნე, წინასწარ აუწყებს

ადამიანს თავისი ქმედების შედეგს. რასაკვირველია, ადამიანური წყევლა დიდად განსხვავდება ბიბლიაში არსებულისაგან, რამდენადაც ეს უკანასკნელი უეჭველ ფაქტად იქცევა ხოლმე, ადამიანური წყევლა კი, როგორც ხალხური გონი იტყვის, თავად მანყევარისაა, ანუ არა წყევლის ობიექტს, არამედ თავად წარმომთქმელს ვნებს.

ჩვენს წინაპრებს, სხვათა მსგავსად, სჯეროდათ, რომ ყოველგვარი მოწინააღმდეგის მიმართ „სიტყვიერი ფორმულით გამოხატული სიავე და ბოროტება აუცილებლად განხორციელდებოდა“ (შიოშვილი, 2017:204), შესაბამისად, შეგვიძლია, თამამად ვთქვათ, რომ ამ ფრაზებმა ევოლუციის ხანგრძლივი გზა განვლეს. კონსტანტინე გამსახურდია აღნიშნავს: „ძველად ესმოდათ, რომ თქმა ქმნაზე უფრო დიდია, რომ თქმას დიდი მორიდება უნდა: სიტყვა ბევრ რამეს იწვევს, სიტყვა სულს იწვევს და სულიერს“ (გამსახურდია, 1959:96). არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, მეგრელებს ძლიერ ემინიათ წყევლის, უფრო მეტადაც კი, ვიდრე ცემისა და ჭრილობისა. თუკი ვინმემ გაიგო, რომ დანყველილია, სამაგიეროს გადახდის ნაცვლად, ცდილობს მისი გული მოიგოს და თავი დაალოცინოს.

„წყევლას, როგორც ერთ-ერთ ყველაზე საშიშ სასჯელს, უფროთხოდნენ და უფროთხიან ადამიანები. ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერების სხვადასხვა ჟანრშიც ფიქსირდება, თუ რაოდენ საშიშ ფენომენად მიიჩნევა წყევლა-კრულვა. ხალხური შელოცვების თანახმად, განსაკუთრებულად დიდი ძალა აქვს ქვრივი ქალის წყევლას (შიოშვილი, 2022:175).

როგორც თედო სახოკია აღნიშნავს: „ბუნებასა და გარემოსთან ბრძოლაში პირველყოფილად მოაზროვნე ადამიანისათვის, ნამდვილი იარაღის უქონლობის დროს, მეტადრე ქალებისთვის, უეზარი და, მათის აზრით, ეფექტური იარაღია წყევლა და მისი მოპირდაპირე – დალოცვა“ (სახოკია, 1979:77).

წყევლას მსოფლიოს თითქმის ყველა ხალხის ზეპირსიტყვიერება იცნობს. მისი გავრცელების ორი გზა არსებობს – ზეპირი და წერილობითი. ერში ზეპირად გავრცელებულ წყევლის ტექსტებს ძირითადად საყოფაცხოვრებო ხასიათი აქვს და ადამიანთა ყოველდღიურობაში ხშირად იჩენს თავს. რაც შეეხება წერილობითს, ის შთამომავლებზე ან ტაბუს დამრღვევებზე გადადიოდა. რასაკვირველია, წყევლა-კრულვა ქართულ ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც არის გავრცელებული. რამდენად გასაოცარიც უნდა იყოს, წყევლის ფორმულები გვხვდება უძველეს სიგელ-გუჯრებშიც, რათა მათში ჩანერილი პირობები ყველას მტკიცედ დაეცვა.

აღსანიშნავია სამი სახის წყევლა, რომლებსაც ვხვდებით ქართულ ფოლკლორში; ესენია: დემონოლოგიური, საყოფაცხოვრებო და კულტურულ-ისტორიული წყევლები.

სოციალური ხასიათის თემატიკაზე შექმნილ ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობაში „პარტახი“ მრავლად ვხვდებით წყევლის ტექსტებს. გარიგებით შეირთავს ჯერანი ლიზას; გაუთავებელ ოჯახურ კამათს მოჰყვება წყევლა-კრულვა. ელისაბედი ასე სწყევლის ხვარამზეს (დედას):

„ – ნეტაი, ნენავ, შენ და ბაბიდას უწინ ფეხი მოგტეხოდათ, სანამდი ჯერანის საცოლეს გამონახავდით!“ (ნინოშვილი, 1954:313);

ხვარამზეს პასუხი ქალიშვილისადმი ამგვარია:

„- მე არა, მამიდაშენს რეიზა არ დუუდგა უწინ თვალები და მოტყდა ფეხი! იმას უნდა სცოდნოდა, იმ კისერმოსატეხს, თვარა მე რა შუაში ვარ!“ (ნინოშვილი, 1954:313).

მოთხრობა მდიდარია წყევლის ტექსტებით, რომლებშიც პერსონაჟი სწყევლის თავისი გაჩენის დღეს, იწყევლის თავს ან კრულავს ავის მოსურნეს:

„ – ღმერთო, იგი დღეი რეზა არ დააქციე, რაც დღეს მე ჯვარი დამწერესო“ (ნინოშვილი, 1954:296);

„ – დასწყევლოს ღმერთმა, ერთი ფიქრიდან მეორეს გავეყვები და მერე აღარ გათავდება!“ (ნინოშვილი, 1954:331);

„ – რეზა არ დამიდგა თვალები იმის ნახვამდი!“ (ნინოშვილი, 1954:336);

„ – გლოვა ჩემი მტრის ოჯახს ღუუბედეს! ჩვენ რა გვჭირს საგლოვი!“ (ნინოშვილი, 1954:317);

„ – ღმერთმა გიქნა თქვენ იმისთანაი კაი, რავარიც მე მიქენით!“ (ნინოშვილი, 1954:297);

„ – ღმერთო, ღუუკარქე ტვინიც და გრძნობაც, ვინცხამ ასე მომაქცია ღღეს!“ (ნინოშვილი, 1954:297);

პასუხად ისმის:

„ – თუ მტყვანი ვიყო, ავისრულოს, თუ არა და შენ დაგემართოს!“ (ნინოშვილი, 1954:297);

„ – გველი დაგეკიდა იმ ენაზე, თუ მისდღემში არ იწყევლებოდე!“ (ნინოშვილი, 1954:297).

წარმოდგენილი ტექსტებით მიმართავენ ერთმანეთს ან უკვე ოჯახის წევრები – რძალი, მული და დედამთილი.

წყევლათა მოხმობით ავტორის მიზანია, დაგვანახოს, რომ ამგვარ ქმედებათა შედეგად ცხოვრებისეული ტრაგიზმი მძაფრდება, ადამიანი უვიცობის მორევში იკარგება, კარგავს უფლის ხატებასა და მსგავსებას და უკვალოდ ქრება, კვდება. ყველაფერი კი იქიდან იწყება, რომ ცოლ-ქმარი ვერ ეჩვევა თანაცხოვრებას, ამას ემატება მულის გაუთავებელი ამბოხი, თითქოს რძალი ავსულია, მას გათხოვებაში უშლის ხელს და, ამდენად, ის ოჯახის მტერიცაა, შედეგი კი სავალალო: ლიზა თავს იკლავს; ჯერანს, ცოლის მკვლელობის ბრალდებით, ციმბირში გზავნიან; ელისაბედს ჭლეტი მოუღებს ბოლოს; ხვარამზე ჭკუიდან იშლება და კვდება.

არანაკლებ საინტერესოა სოციალური თემატიკის ამსახველი მოთხრობა „ცოლი და ქმარი“, რომელშიც თავისი სპეციფიკური ნიშნით არანაკლებ საყურადღებოა წყევლითი ტექსტებიც:

„ – არა, შენი ჭკუით, ახლა სამოცი წლის ვარ მე? იმდონი შენ ნახე ხიერი!“ (1954:489);

„ – ნენავ, თუ შენი სანყენი იქნება, ღმერთმა მე აგი ბედი ნუ მომცეს!“ (1954:460).

– ამ სიტყვებში იკითხება, თუ რაოდენ ანგარიშგასაწევია ოჯახის წევრების შეხედულება მაშინაც კი, როცა საქმე პირად ცხოვრებას ეხება.

სიტყვის მაგიური ძალის რწმენის ამსახველი ზეპირსიტყვიერებით გამოირჩევა მოთხრობა „სიმონა“, რომელიც მკაფიოდ ასახავს სოციალური უთანასწორობით გამოწვეულ შუღლს. წყევლითი ტექსტები ძირითადად მიმართულია ავი მეზობლისადმი და მთქმელის უსასო მდგომარეობით ან/და ძლიერთა წინაშე თავის მართლებების მიზნით არის გამოწვეული:

„ – ისე შენმა ცოლ-შვილმა ნახოს ხიერი, რავაც მე შენი ან ყურძენი, ან ხილი, ან იი დათიკაის სიმინდი მევიპარე!“ (ნინოშვილი, 1954:157);

„ – ღმერთო, სასტორ-მართალო, შენ ატირე და ანამე, ვინც მე ჩემი სიმონა ამდონი ხანია, სანახავათ დამიკარქა! უსამართლოთ თუკი დეეტანჯოს, ტანჯვას ნუ გამუწევევტ მის ოჯახს!“ (ნინოშვილი, 1954:166);

„ – თუ ღმერთი მაღირსებდა მის მოსვლას, მაშინ ღამის თევამიც წვეიდოდიოთ და სალოცავსაც ვილოცავდიოთ, თუ არა და, არამც მიცოცხლია უიმისოთ ერთი წამი!“ (ნინოშვილი, 1954:176) – ქმრის ნახვას მონატრებული ქალი იწყევლის საკუთარ თავსაც იმ შემთხვევაში, თუკი მეუღლე არ დაუბრუნდება და ის უმისოდ განაგრძობს ღვთის დიდებასაც კი (წირვაზე დასწრებას).

„ – ღმერთო, შენ მიუზღე, ვინც ჩემი ოჯახი ასე მოაქცია, ღმერთო, ჰკითხე დავითს!“ (ნინოშვილი, 1954:187).

„ – ვაი, ვინცხამ მე იგი ამდონ ხანს სანახავათ დამიკარქა, იმას დუუკარქე სააქოც და საიქიოც! თუ უდანაშაულოთ კი დევეწვა, წმინდაო გიორგი, შენ დაწვი და დუუდაგე საცხოვრებელი!“ (ნინოშვილი, 1954:176)

– საინტერესოა ქეთევანის (სიმონას დედის) წყევლა, რომელიც თავისი შინაარსით არ არის წყევლა თავისთავად, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი წყევლის ადრესატი ამის ღირსია; თითქოს გულის მოსაოხებლად წარმოთქვამს პერსონაჟი ამ ფრაზას, ხოლო რეალურად დასჯა-არდასჯის საკითხს უფლის განგებულებასა და ნებაზე ტოვებს. აქ ჩანს პერსონაჟის მორჩილება ღვთისადმი, თუმცა კი საკითხავია, რამდენად არის მანყევარი ღვთისთვის სათნო.

მოთხრობაში „ქრისტიანე“ წყევლის ორად ორი ნიმუში გვხვდება: „ამის მადლი გაუწყრეს შენს მოღალატეს!“ (ნინოშვილი, 1954:243) – ისონი ქრისტიანს წინაშე ერთგულების ნიშნად ჯერ ღვთისმშობლის ხატს იფიცებს, შემდეგ კი თავს იწყევლის, რომ მისი მადლი გაუწყრეს მოღალატეს. ფიცი ხომ თავისთავად არის ნათქვამის ჭეშმარიტების ერთგვარი გარანტი, მაშ, რაღა საჭიროა თავის დანწყევლა? – ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვანი დეტალია პერსონაჟის ფსიქოტიპის ამოცნობისათვის. ისონი, როგორც თავზე ხელაღებული ახალგაზრდა, სხვა რით დაარწმუნებდა ყმაწვილ ქალს თავისი სიტყვების უტყუარობაში, თუკი საკუთარ თავს არ დადებდა სასწორზე?! ქრისტიანე თავშეკავებული, ფრთხილი და წინდახედულია, მასში გრძნობების აშლას მანამ ვერ შეძლებდა ისონი, სანამ სანაცვლოდ რაიმე ხერხით ნდობას არ მოიპოვებდა. ამდენად, ყველაზე მარტივ და, იმავდროულად, ზემოქმედების საუკეთესო საშუალებად ისევ სიტყვები მიიჩნია, რამაც გაამართლა კიდეც – ქრისტიანე ცდუნდა.

„მომიკალი ჩემი ქრისტიანაი და შავი ჩამაცმევინე მასზე!“ (ნინოშვილი, 1954:250) – იწყევლება ქრისტიანს დედა მას შემდეგ, რაც შვილის უკანონო ფეხმძიმობის შესახებ შეიტყობს. გარდა იმისა, რომ ტრადიციული ოჯახისთვის ეს დიდი ტრაგედიაა, ტკივილს ამძაფრებს იმის გააზრებაც, რომ ქვეყნის ყბადასაღები თემა გახდება და მთელი ოჯახი საშვილიშვილოდ შეირცხვენს სახელს.

სოციალური უთანასწორობის ამსახველ მოთხრობაში „კაცია და გუნება“ ეგნატე ნინოშვილს სახალხო მთქმელად გამოჰყავს ბეჟუკი, რომელიც გლეხებისთვის დიდი ნუგეშიც არის და გამოცდილების გამზიარებელიც. ის იხსენებს ბატონისგან ყმების გარობგვის სამ შემთხვევას, რომლითაც ის პროგნოზირებს ახლადმიღებული კანონის (რომ ბატონს გლეხის გარობგვის

=====

უფლება ეძლევა) მოსალოდნელ საფრთხეს. სწორედ ერთ-ერთი ამბის თხრობისას გვხვდება წყევლის ტექსტი:

„- ღმერთმა ღღეის იქით ერთი ღღე ნულარ მაცოცხლოს!“ (ნინოშვილი, 1954:292) – გაროზგვის შემდეგ შეურაცხყოფილი და დამცირებული გლეხი ლევანიკა მუქარის ტონით ამბობს ამ სიტყვებს. ინწყევლის თავს და მასში მოიაზრებს იმ მოსალოდნელ შურისძიებასაც, რომელიც გარდაუვალია ლევანიკასნაირი ყმანვილის დაჩაგვრის შემდეგ.

„- ვაი, გამიწყრა გამჩენი, თვარა ერთი წამი რომ დამცლოდა, დაგიბნელებდი სიცოცხლეს!“ (ნინოშვილი, 1954:293) – მას შემდეგ, რაც ლევანიკამ დანიტ სცადა ბატონის მოკვლა და არ დასცალდა, ამგვარად მიმართავს მას. როგორც ბეჟუკი აღნიშნავს, კაცია და გუნება – შეუძლებელია, ყველა ერთნაირად შეეგუოს სოციალურ მარწუხებს. ეს სასიხარულოც არის, რამდენადაც სწორედ ამგვარი შეურიგებლობაა ბატონყმობისა თუ სხვა, სოციალური მიუღებელი რეჟიმის მოშლის საფუძველი.

დასკვნა: ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობათა სიუჟეტურ ქარგაში შემოქმედებაში წყევლათა ამსახველი ნიმუშები ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და ანგარიშგასაწევი შტრიხებია. წყევლის, როგორც სიტყვის მაგიური ძალის, რწმენა ერთგვარი მხატვრული საშუალებანია, რომლებითაც ავტორი ამხელს ადამიანთა ნაკლოვანებას; სწორედ, ამგვარ ფენომენტა მთელი წყება არის ავტორის მიერ მონათხრობ უბედურებათა სათავე; ის არის ერის დეგრადაციის თვალსაჩინო რეალობაა, თუმცა, ამაღდროულად, პერსონაჟთა განტვირთვისა და ჯავრის გაქარწლების საშუალებაც.

ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედებაში უვიცობის მორევში ჩაკარგული სოციალური ღმერთსაც კარგავს, ეზიარება ბოროტებას. რამდენადაც მწერლის მოთხრობათა ანალიზი თვალნათლივ გვიჩვენებს,

რომ მათთვის ავსიტყვაობაც არჩევანია, არჩევანი, რომელიც სცდება ზნეობრივი და მორალური სამართლის ნორმებს და ბოროტი სურვილების უხვი თაიგულია. სოციალური ამ ნაწილს დავიწყებია მორალური კანონები, რომლებიც ადამიანისგან სიტყვიერ თუ ქმედებით ჩადენილ სიავეს უპასუხოდ არასდროს ტოვებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

References:

- ბიბლია, საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა, თბილისი, 1989;
Biblia, Saqartvelos sapatriarqos gamomtsemloba, Tbilisi, 1989;
გამსახურდია, 1959 – კონსტანტინე გამსახურდია, „რჩეული თხზულებანი“, ტ. II, თბილისი;
Gamsakhurdia, 1959 – Konstantine Gamsakhurdia, „Rcheuli tkhzulebani“, T. II, Tbilisi;
მოსია, 2006 – ბელა მოსია, „ქართული ფოლკლორის სახისმეტყველება“, თბილისი;
Mosia, 2006 – Bela Mosia, „Qartuli folkloris sakhismetkveleba“, Tbilisi;
ნინოშვილი, 1956 – ეგნატე ნინოშვილი, „თხზულებათა სრული კრებული“, გამომცემლობა „საბჭოთა მწერალი“, თბილისი;
Ninoshvili, 1956 – Egnate Ninoshvili, „Tkhzulebata sruli krebuli“, gamomtsemloba „Sabchota mtserali“, Tbilisi;
სახოკია, 1979 – თედო სახოკია, „ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი“, თბილისი;
Sakhokia, 1979 – Tedo Sakhokia, „qartuli khatovani sitkva-tqmani“, Tbilisi;
ქადაგებანი, 1913 – ქადაგებანი იმერეთის ეპისკოპოსისა გაბრიელისა, ტ. II, ქუთაისი.
Qadagebani, 1913 – Qadagebani Imeretis episkoposisa Gabrielisa, T. II, Kutaisi.